

KİTAP İNCELEMESİ:**AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KİMLİK,
KÜLTÜR TARTIŞMALARI VE
TÜRKİYE**

Erhan AKDEMİR

Ekin Yayınları, 2013

Dili: Türkçe

239 sayfa

ISBN: 978-605-5048-62-4

Türkiye-Avrupa Birliği üyelik süreci içinde, Türkiye ile Avrupa arasındaki kültürel ve dini farklılıklar kimi Avrupa kamuoyları tarafından sorun olarak görülmektedir. Yazar Erhan Akdemir'in, "Kimlik ve Kültür Tartışmaları Bağlamında Avrupa Kimliğinin ve Kültürünün Oluşumu ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi" başlıklı doktora tezinden türetilmiş olan "Avrupa Birliği'nde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye" isimli bu kitap, Türkiye-AB müzakere sürecinin üyelikle sonuçlanabilmesinin, tarafların kendi kimlik ve kültür tanımlarını ortaklaşa yeniden yapılandırılmalarına bağlı olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca, tarihsel yaşanmışlıklara ve tarafların kimi farklılıklarına rağmen, günümüz AB'si açısından bu durumun ve tarafların kültürel ve kimliksel farklılıklarının, "çeşitlilik" bakış açısıyla yeniden değerlendirilebileceğini göstermeyi hedeflemektedir.

Sosyal yapılandırmacı bakış açısıyla AB'nin kendisini ve ötekini nasıl tanımladığı temelinde, AB kimliğini ve kültürünü ortaya koyan ve bunun Türkiye'nin AB ile yürüttüğü müzakere sürecine etkileri konusuna cevap arayan kitap üç bölüme ayrılmaktadır. Sosyal yapılandırmacı teori temelinde AB-Türkiye ilişkilerinin incelenmesi amacıyla yola çıkan yazar ilk bölümde, kavramsal bir çerçeve çizerek, "kimlik", "kültür", "öteki", "kolektif kimlik" ve "kolektif bellek" gibi kavramları açıklamaktadır. Bu bölümde, kimliğin "icat edilen değil inşa edilen" (s:10) bir kavram olduğu vurgulanmaktadır. Alexander Wendt'in kimlik tanımı üzerinden şekillendirilen çalışmada, "ilk temas" kavramının üzerinde durularak, ilk temas sırasındaki dost ve düşman algılarının ve çatışma temelli imge algıların "öteki"ni yaratması sürecinden bahsedilmektedir. Bu bölümde ifade edilen kavramlarla, tarihsel olarak gelişmiş olan ve belli ortak bir benlik anlayışını ifade eden kültür kavrayışının üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, kimliğin, birey ve toplum olmak üzere iki önemli unsuru olduğu vurgulanmaktadır.

Çalışmanın bu ilk bölümünde Avrupa kimliğinin “öteki”ni içinde barındıran bir inşa olduğu ve öykülerden, imgelerden, kolektif belleklerden, geleneklerden oluşan karmaşık bir yapı olduğu ifade edilmektedir. Yazar, Derrida’ya göre, kolektif kimliğin oluşumu sürecinde, daima “onlar”a karşı “biz”in yaratılması gerektiği ifadesi üzerinde durarak; kimlik inşası sürecinde kolektif bellek yaratmanın gerekliliğinden bahsetmektedir. Sonuç itibarıyla kültür ve kimliğin farklılık olgusu olmadan var olamayacağı ve bu noktada kolektif bellekte yer alan olaylar ve hikâyeler hangi yönde ise kimliğin ona göre şekilleneceği savunulmaktadır. Bu bağlamda, kimliğin icat edilen değil sürekli olarak inşa edilen bir süreç olduğu çalışmanın çeşitli yerlerinde tekrar edilen temel argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, bu argüman ışığında Türkiye-AB ilişkilerini, Doğu-Batı kavramlarının bir yansıması olan İslam-Hristiyanlık ayrımının bir alt basamağı olarak değerlendirmektedir.

Kitabın ikinci bölümüne, birden çok Avrupa tanımının olduğu ve Avrupa kimliğinin tüm bu kavramları içine alacak şekilde bir üst kimliği ifade ettiği yorumu ile başlanmaktadır. Klasik kültür mirasıyla birlikte, Avrupa’ya kimliğini ve kültürünü veren ikinci unsur Hristiyanlıktır. Eserde, Aydınlanmanın getirdiği bilinçlenmenin “Avrupalılık” düşüncesini zihinlere yerleştirdiği ifade edilmektedir. Oryantalizm ve din faktörü göz önünde bulundurularak, Avrupa kimliğinin ve kültürünün kökenleri ele alınmakta; Avrupa kimliğinin ve kültürünün oluşumunda rol oynayan ve “öteki” olarak adlandırılan unsurlar üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa’nın Araplar, Türkler ve Yahudilere bakışı tarihsel süreç içerisinde incelenmektedir. Avrupa’nın Türklere bakışı ve ötekileştirme süreci, Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi olarak iki ayrı bölüm halinde incelenmektedir. Daha sonra, Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrası Avrupa’da İslam algısı ile bunun kamuoyuna yansıması üzerinde durulmakta ve Avrupa’da yükselen aşırı sağ hareketlerin, Türkiye aleyhindeki yaklaşımlarının, Avrupa bütünleşmesini de tehdit edecek noktaya geldiği değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünde, “Avrupa Kimliği ve Avrupa Birliği” başlığı altında AB kimliğinin oluşum süreci, Avrupa bütünleşme tarihinin gelişim süreci içinde açıklanmaktadır. “Ortak Avrupa Kültürel Mirası”, “Avrupa Toplumu”, “Avrupa Vatandaşlığı” gibi kavramlar üzerinden bir AB kimliğinin var olup olmadığı ve ne gibi yollarla yaratılabileceği sorgulanmaktadır. Bu bölümde Birliğin bütünleşme süreci içinde kimlik-kültür tartışmaları ve bu tartışmaların Türkiye-AB ilişkilerine etkisi incelenmektedir. Yazar, AB tarafında, Türkiye’nin ne ölçüde Avrupalı olduğu konusunda tereddütler olduğunu ve bu tereddütlerin ilişkilerin seyrini kayda değer şekilde etkilediğini öne sürmektedir. Yazar tarafından, AB içinde Hristiyan Demokratlar olarak ifade edilen aşırı sağın, kültürel ve dinsel farklılıklara vurgu yaparak Türkiye’yi ötekileştirdiği ve üyeliğine sıcak bakmadığı da ifade edilmektedir. Çalışmada ayrıca, AB içinde ebedi barışın sağlanması yönünde görüş bildiren ve dinsel ve kültürel değerlerin ötesinde; hukukun üstünlüğü, temel hak ve hürriyetler gibi evrensel değerlerin yanı sıra, serbest ticaret

gibi bütünleştirici işlevi daha fazla olan değerleri ön plana çıkaran sosyal demokrat partiler, yeşiller ve liberaller gibi grupların da varlığından söz edilmektedir. Bu da yazarın tek taraflı bir bakış açısı yerine çok boyutlu bir yaklaşımı tercih ettiğini göstermektedir.

Kitabın bu bölümünde ayrıca, Avrupa’da, Türkiye ile başlayan AB müzakere sürecinin ardından, 2005 yılı sonrasında, Türkiye ile ilgili ekonomik, siyasi ve kültürel temelli tartışmaların arttığından söz edilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin AB üyesi ülkelerde nasıl algılandığına dair yapılan kamuoyu araştırmaları ele alınmaktadır. Söz konusu araştırmalar birinci elden ve ikinci elden kaynaklar olmak üzere iki farklı düzeyde incelenmekte, birinci elden kaynaklar kısmında, 5 Ocak-25 Şubat 2011 tarihleri arasında Polonya Varşova’da tesadüfi olarak seçilen 352 kişi ile gerçekleştirilen birebir mülakatlar ele alınmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de AB hakkındaki algıları ortaya koyan “Kamuoyu ve Türk Dış Politikası Anketi” kullanılmaktadır. İkinci elden kaynaklar kısmında ise AB’nin kamuoyu araştırma birimi olan Eurobarometer’ in, Fransız Valeurs Actuelles Dergisi’nin, Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi ile Madrid Özerk Üniversitesi, Granada Üniversitesi ve Avrupa ile Diyalog Derneği’nin ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu’nun gerçekleştirdiği çeşitli anket çalışmaları ele alınmaktadır. Bu çalışmalar üzerinden yapılan değerlendirmeler, AB ülkelerinde Türkiye’nin Avrupalılığı konusunda şüphesi olanların sayısının oldukça fazla olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Avrupa’da Türkiye konusunda yapılan kimlik ve kültür temelli tartışmaların önemimizdeki süreçte de iki taraf arasında ilişkileri etkileyen önemli bir faktör olmaya devam edeceği de ileri sürülen bir diğer görüştür.

Teorik çerçeve, tarihsel süreç ve siyasal gelişmeler ışığında yapılan tüm değerlendirmelerin ardından, kitap dört temel bulguya ulaşmaktadır. Bu bulgulardan ilki, birçok AB üyesi ülke ve vatandaşlarının, Türkiye’nin AB üyeliğini, Müslüman Türkiye’nin Hristiyan bir birliğe katılımı olarak değerlendirdikleridir. Yazar, Türkiye’nin üyeliğine Müslüman kimliğinden dolayı karşı çıktığını ifade etmektedir. Bu durum ise, Avrupa kimliğinin oluşumuna bağlanmakta ve Avrupa kimliğinin Hristiyan mirasına dayandığı, bu mirası paylaşanların “Avrupalı”, paylaşmayanların da “Avrupa’nın ötekisi” olduklarının düşünüldüğü görüşü ileri sürülmektedir. Kitapta ulaşılan ikinci bulgu, Türkiye’de son yıllarda yapılan reformlara rağmen, uzun yıllardır kolektif belleklerde yer etmiş olan Türk imajı ve algısının müzakere süreçleri tamamlansa bile ulusal onay süreçlerinde sıkıntı yaratacağıdır. Üçüncü bulgu, AB’nin genişleme politikasında yer alan hazmetme kapasitesinin, Türkiye özelinde kurumsal anlamda bir hazmetme kapasitesi olmadığı, kültür ve kimlik boyutlu bir hazmetme kapasitesi açısından değerlendirilmiştir.

Kitapta sosyal yapılandırmacı temelde varılan son bulgu ise, kimlik ve kültür tartışmalarının AB içinde bitmiş bir süreç olmadığı ve hala inşa edildiğidir. Kitap, aynı temel üzerinde ortaklıkların arttıkça ortak kültürel değerlerin gerçekleşebileceğini ve ortak kimliklerin oluşabileceğini de savunmaktadır.

Çalışma, bu tarz bir bütünleşmenin, kimliklerin karşılıklı olarak olumlu anlamda yeniden şekillendirildiği bir bütünleşme olabileceğini öne sürmektedir. Sonuç olarak yazar, tarafların kendi kimliklerini gözden geçirerek birbirlerini nasıl tanımladıklarına açıklık getirmeleri gerektiğinden bahsederek, kimliğin yeniden inşa edilebilen ve tekrar tanımlanabilen bir olgu olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde, Avrupalılık ve Avrupa kimliği gibi kavramlar çokça başvurulan kavramlar olup; kimlik meselesi ve bu mesele ile bağlantılı olarak kültür, coğrafya ve tarih gibi unsurlar giderek daha fazla gündeme getirilmektedir. Türkiye'nin AB üyeliği de çoğunlukla bu çerçevede değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, kimlik-kültür tartışmaları gibi çokça ele alınan ve üzerinde yoğun akademik çalışma yapılan bir konuda, yazar Erhan Akdemir, araştırmaların çoğundan farklı olarak, kitaba kavramsal ve kuramsal çerçeve ile başlamıştır. Bu yaklaşım, alana yeni ilgi duyanlar için son derece faydalı ve bilgilendiricidir. Ayrıca, kuramsal ve tarihsel analizin, son bölümde anket çalışması ve kamuoyu araştırmalarıyla desteklenmiş olması, yapılan incelemenin ve öne sürülen argümanların somutlaştırılması adına önemlidir. Yapılan anketlerin sonuçlarının, grafiklerle anlatımı görsel açıdan olumludur. Ancak, bölüm sonunda sorulan 7 ayrı soru ve grafikler tek potada değerlendirilmiş olsa çalışmada daha bütüncül bir sonuç elde edilebilirdi.

Eser, sosyal yapılandırmacı teori temelinde, kimlik, kültür, öteki, kolektif kimlik ve kolektif bellek gibi kavramları ele alması ve bunu yaparken mümkün olduğu ölçüde farklı perspektiften birçok kaynağa atıfta bulunması bakımından önemli bir literatür taraması içermektedir. Literatürde yer alan ve alanda kabul görmüş yetkin kişilerin farklı görüşlerine yer verilmiş olması ve çalışma süresince fazlaca kaynaktan yararlanılması, okuyucu için çok yönlü ve ufuk açıcı bir okuma imkânı sağlamaktadır. Eserde, Türkiye-AB ilişkilerine dair, teorik çerçeve çizilerek, tarihsel süreç içinde kimlik ve kültür bağlamında sunulan yorumların, anket çalışmaları ve kamuoyu araştırmaları ile desteklenmesi özgün bir çalışma yapılmış olduğunun göstergesidir. Öte yandan, her bölümün ve bazı alt başlıkların sonunda verilen özet anlatımlar ve bir sonraki bölümle kurulan bağlantılar, okuyucunun metinden kopmasını engellemekte ve sürükleyiciliği artırmaktadır. Söz konusu kitap, Türkiye-AB ilişkileri üzerine yapılan tartışmalara, kimlik ve kültür gibi bireysel ve toplumsal düzlemde ele alınan bir konu bağlamında katkı sağlamaktadır. Kitap, kimlik ve kültür konusuna ilgi duyan sosyolog ve uluslararası ilişkiler analizcileri ile Türkiye-AB ilişkileri konusuna ilgi duyanlara farklı bir perspektif sunmakta ve bu kitlelerin kitabın muhtemel okuyucuları olması beklenmektedir.

Kübra ÖZTÜRK*

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler ABD, e-posta: kubra.ozturk@marmara.edu.tr